

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Т. О. ГУСАКОВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

Т. О. КОБЄЛЄВА, кандидат економічних наук, доцент
(Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»)

Анотація. Для ефективного управління інтелектуальним капіталом підприємства важливе значення має здійснення його адекватної оцінки. Від того, наскільки методика оцінки відповідатиме цілям управління, залежить ефективність цього процесу. Мета статті полягає в аналізі та узагальненні існуючих підходів і методів оцінки інтелектуального капіталу промислових підприємств. Для реалізації поставлених у статті завдань були використані такі методи: аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення. Систематизовано існуючі підходи та методи оцінки інтелектуального капіталу підприємства, визначено їх особливості, переваги та недоліки. Для забезпечення стратегічного управління розвитком підприємства найбільш інформативною є оцінка інтелектуального капіталу за допомогою методів збалансованих показників, яка передбачає розрахунок показників, що характеризують основні елементи інтелектуального капіталу й ефективність їх використання. При цьому набір ключових показників, а також проєкції, за якими буде здійснюватись оцінка, можуть варіюватись залежно від специфіки завдань конкретного підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, методи оцінки, методи ринкової капіталізації, методи збалансованих показників, методи прямої грошової оцінки, методи рентабельності активів.

У сучасних умовах інтелектуальний капітал (ІК) підприємства стає визначальним фактором його успішного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності в довгостроковому періоді. Без використання ефективних інструментів управління цими специфічними й досить динамічними активами підприємства стає неможливим його ефективне функціонування і розвиток. Це твердження тією чи тією мірою стосується підприємств будь-якої галузі господарювання, адже певні складові інтелектуального капіталу є присутніми на кожному підприємстві, навіть якщо воно не є наукомістким. Зокрема, така складова ІК, як людський капітал, є притаманною для кожного без винятку підприємства, тобто управ-

ління персоналом – це також складова процесу управління інтелектуальним капіталом. Управління клієнтським і структурним капіталом є необхідним для забезпечення ефективного управління на кожному підприємстві.

Для ефективного управління інтелектуальним капіталом підприємства важливе значення має здійснення його адекватної оцінки. Від того, наскільки методика оцінки відповідатиме цілям управління, залежить ефективність цього процесу.

Проблемі пошуку ефективних методик оцінки інтелектуального капіталу присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад щодо

оцінки ІК зробили Е. Брукінг, О. Брандекер, С. В. Валдайцев, Л. Едвінсон, О. В. Кендюхов, А. М. Козирев, Б. Леонтєв, К. Свейбі, Дж. Тобін. Проте, не зважаючи на велику кількість розробок щодо оцінки ІК, проблема вироблення єдиної методики, яка б найбільшою мірою відповідала цілям управління ІК промислових підприємств, залишається актуальною і нині.

Метою статті є аналіз та узагальнення існуючих підходів і методів оцінки інтелектуального капіталу промислових підприємств.

Поняття «інтелектуальний капітал» розглядається дослідниками з різних позицій: як сума всіх знань співробітників організації, які можна оцінити; інтелектуальні ресурси, використовувані для підвищення вартості активів; знання, які є джерелом інноваційного розвитку і майбутніх фінансових результатів підприємства, і т. д. [1–8]. Якщо врахувати статичні й динамічні властивості ІК, його можна визначити як усі наявні інтелектуальні ресурси організації, які є джерелом майбутніх доходів організації та її додаткової вартості. Більшість дослідників виділяють у складі ІК організації структурний і людський капітал

[1, 2, 4, 5, 6]. Людський капітал – сукупна величина інвестицій у навчання і підвищення кваліфікації персоналу. Включає також компетентність і креативність працівників, користь від їх діяльності для організації. Ресурсами людського капіталу є ноу-хау та досвід компанії для вирішення її ключових проблем. Структурний капітал – це структури та процеси, які використовуються працівниками у своїй діяльності. Він включає в себе все те, що залишається, коли співробітники йдуть з організації. Структурний капітал включає капітал відносин та організаційний капітал. Капітал відносин складається зі зв'язків і стійких відносин із клієнтами та партнерами. Метою формування капіталу відносин є створення такої організаційної структури, яка дозволить клієнтам і партнерам підтримувати активні зв'язки з персоналом організації. Організаційний капітал – систематизована частина ІК, яка має відношення до організації в цілому (процедури, технології, системи управління, технічне та програмне забезпечення, патенти, торгові марки, організаційні структури).

На сьогодні існує низка методик для оцінки ІК, які об'єднані в чотири групи (рис. 1).

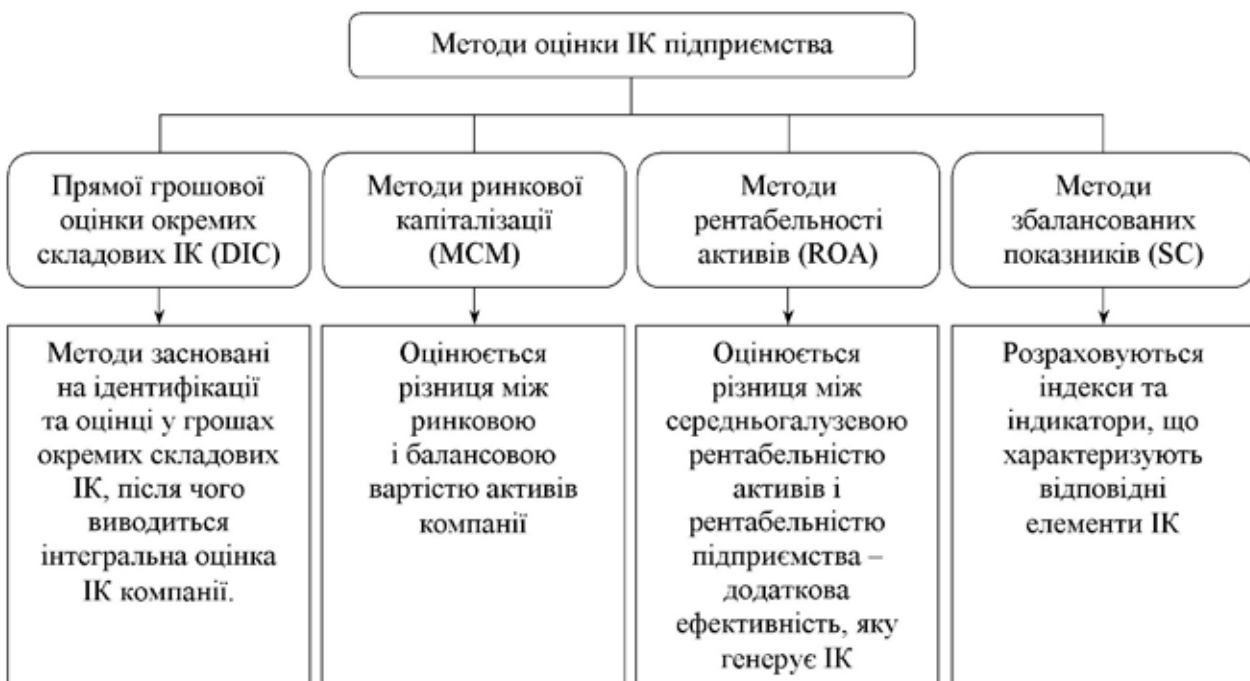

Рис. 1. Методи оцінки ІК підприємства [1]

Методи прямої грошової оцінки окремих складових ІК передбачають вимірювання вартості зазначених складових на базі таких підходів:

- витратного підходу (наприклад, розрахунок суми витрат, понесених на створення об'єкта інтелектуальної власності);
- дохідного підходу – розраховується прогнозований дохід, який підприємство може отримати, використовуючи дану складову ІК;
- ринкового (порівняльного підходу) – оцінюється складова ІК на основі порівняння минулих угод щодо передачі прав на аналогічні об'єкти.

Методи ринкової капіталізації також оцінюють ІК підприємства у вартісному виразі, але базуються на припущенні, що саме ІК є джерелом формування доданої вартості підприємства, тобто різниця між балансовою вартістю підприємства та його ринковою вартістю – це і є вартість ІК. Серед найбільш відомих методик, які можна зарахувати до цієї групи, слід назвати модель Дж. Тобіна [2], що визначає ІК як різницю між ринковою вартістю підприємства та балансовою вартістю його матеріальних активів. Основним показником, який характеризує вклад ІК у створення вартості компанії, є так званий коефіцієнт Тобіна – співвідношення ринкової та балансової вартості підприємства. Також до цієї групи методів належать: вартісний під-

хід (HVA) Г. Рооса [4], що використовується як «багатовимірна» система бухгалтерського обліку й оцінює та об'єднує вклади вартості фінансових і нематеріальних активів у формування ринкової вартості підприємства; методи аналізу взаємозв'язку ринкової та балансової вартості Market-to-Book Value, Investor assigned market value (IAMV™) та ін. Особливістю цієї групи методів є спрямованість на оцінку та кількісне вимірювання інтелектуального капіталу, його вкладу у формування вартості підприємства, основна увага акцентується на управлінні вартістю інтелектуального капіталу з метою підвищення вартості всього бізнесу.

Досить поширеними під час оцінки ІК є SC-методи, що передбачають розрахунок ключових показників, які характеризують досягнення стратегічних цілей підприємства. Початок застосуванню зазначеної групи методів поклала розробка Л. Едвінсона, Р. С. Каплана та Д. П. Нортон. У 1991 р. професором Едвінсоном у компанії Skandia розроблювалась нова бізнес-стратегія в рамках «бізнес-логіки інтелектуального капіталу» [5]. Одним із результатів цих розробок є Skandia Navigator – система, розроблена з метою визначення керівництвом фірми не лише фінансових показників, але також і показників, що враховують важливі стратегічні перспективи (рис. 2) [5, 6].

Рис. 2. Модель «Skandia Navigator» [5]

Фінансові результати компанії (фінансовий аспект) розглядаються як кінцевий результат, визначений діяльністю компанії в минулому. Модель пов'язує використання різних аспектів діяльності компанії з її стратегічним розвитком і в основі такого інноваційного розвитку покладено саме інтелектуальні ресурси підприємства. Модель визначає успіх діяльності підприємства та його фінансове становище як результат управління інтелектуальним капіталом.

Крім Skandia Navigator, у цей же час Kaplan Norton була розроблена модель Balanced Scorecard, що мала багато спільного з Navigator [7]. Мета розробки цих моделей полягала в тому, щоб дати менеджменту інструмент, за допомогою якого могла бути визначена нинішня стратегічна позиція підприємства для забезпечення майбутнього розвитку.

У вищезазначених моделях інтелектуаль-

ний капітал представлений у вигляді арифметичної суми його елементів. Разом із тим, у зв'язку зі складністю розглянутих явищ, необхідно також ураховувати взаємодію елементів між собою та їхню неоднакову роль у створенні вартості компанії. Така спроба зроблена іншим шведським дослідником К. Е. Свейбі [1]. Його модель «The intangible assets monitor» також широко відома. Свейбі воліє вживати запозичений із бухгалтерського обліку термін «нематеріальні активи», хоча в загальноприйнятому змісті мова йде про інтелектуальний капітал.

Схематично цю модель можна представити у вигляді таблиці, у якій відображено інвестиції як у матеріальні активи (устаткування, будинки), так і в нематеріальні. Кожен із трьох нефінансових показників оцінюється з погляду росту й інновацій, ефективності та стабільності (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця Свейбі [1]

Аспект аналізу	Показники		
	компетенція працівників	внутрішня структура	зовнішня структура
Зростання та інновації	Тривалість роботи за даною професією (років). Рівень освіти. Витрати на освіту співробітників. Рух персоналу всередині фірми. Клієнти, які підвищують компетенцію	Інвестиції в інформаційні технології. Клієнти, які поліпшують структуру	Прибуток на одного клієнта. Збільшення кількості клієнтів. Клієнти, що поліпшують імідж компанії
Ефективність	Частка фахівців. Додана вартість на одного зайнятого. Додана вартість на одного фахівця. Прибуток на одного зайнятого. Прибуток на одного фахівця	Частка обслуговувального персоналу. Індекс «цінності/ставлення персоналу»	Індекс задоволеності клієнтів. Реалізація на одного клієнта. Індекс «виграш/втрати»
Стабільність	Плинність фахівців. Середня заробітна плата. Середній виробничий стаж	Строк життя організації. Плинність обслуговувального персоналу. Частка нових співробітників	Частка великих клієнтів. Структура клієнтів за тривалістю партнерських зв'язків. Частота повторних замовлень

Кожний із показників у моделі Свейбі має свою одиницю виміру (відсотки, коефіцієнти, вартість у грошових одиницях, питомі по-

казники й т. д.). Очевидно, що представлена система показників дає непряму оцінку ІК компанії у вигляді результатів (наприклад,

додана вартість, задоволеність клієнтів) або зовнішніх проявів діяльності менеджерів зі збільшення вартості компанії (наприклад, витрати на навчання працівників).

У звітах про інтелектуальний капітал не роз'яснюється порядок розрахунку показників, навіть таких, які не мають загальноприйнятих підходів до розрахунку (наприклад, індекс задоволеності клієнтів). Крім того, порівняння звітів однієї компанії за кілька років призводить до висновку, що склад показників досить довільно й без пояснень змінюється, у зв'язку з цим інформація стає непридатною для аналізу.

Слід зазначити, що оцінки ІК (і відповідні моделі) можуть значно відрізнятися в різних компаніях. Тому були зроблені спроби точніше врахувати нефінансові фактори росту вартості компанії [2]. У три- і чотирилисткових моделях (FiMiAM) найбільшою мірою врахована взаємодія між його елементами. Під час перетинання кіл виникають нові елементи інтелектуального капіталу, зміст кожного з яких описується авторами з метою якомога точніше врахувати вплив елементів на вартість компанії. У чотирилисткову модель включено такий елемент, як стратегічний альянс, або партнерський капітал, що розглядається як відносини між акціонерами. Вихід партнера також може призвести до втрати доходів компанії. Основна ж перевага цієї моделі в тому, що авторами побудована шкала структурованості елементів інтелектуального капіталу, при цьому найбільш структурований (отже, повністю належить компанії) структурний капітал, найменш – капітал клієнтів; структурованість людського капіталу розглядається нижче середнього рівня. Такий елемент, як, наприклад, «структурний капітал плюс людський капітал» розглядається як знання, компетенція та вміння співробітників, що належать до структури компанії і не можуть бути втрачені через звільнення працівника. Цей показник знаходиться в центрі шкали структурованості інтелектуального капіталу.

Розгляд ІК у якості основного джерела успіху компанії в майбутньому притаманний також і для IC-Rating™ [3]. Для кожної галузі –

при цьому IC-Rating™ розглядає лише ті галузі, де в організаціях фіксується інтелектуальний капітал, – розглядаються такі питання:

Яку вартість та ефективність має нинішній інтелектуальний капітал?

Чи має підприємство бажання і можливість зберігати та вдосконалювати цей капітал?

Наскільки високий ризик втрати нематеріального капіталу?

Результат оцінки обґрунтовується письмово у формі детального звіту й роз'яснюється. Виходячи з цього, сегмент, що розглядається, оцінюється шляхом стандартизованого процесу із трьох різних поглядів:

- оцінка нинішньої ефективності інтелектуального капіталу;
- оцінка управління підприємством, розвитку та відновлення інтелектуального капіталу;
- оцінка ризику зниження ефективності.

Результат оцінки інтелектуального капіталу – масштабування факторів, що є визначальними для дохідності підприємства в довгостроковому періоді. Цей результат може використовуватись як основа для прийняття рішень відносно змін (управління людськими ресурсами, управління підприємством, маркетинг, збут тощо), а також як керівництво для щоденних робочих процесів.

SC-методи оцінки ІК підприємства базуються на його розгляді як необхідної умови для інноваційного розвитку підприємства, його майбутніх фінансових результатів і сильної конкурентної позиції. Ця група методів направлена на аналіз та оцінку ІК підприємства з метою забезпечення його розвитку.

Отже, для оцінки ІК промислових підприємств залежно від цілей оцінки можуть використовуватись як методи прямої грошової оцінки ІК капіталу в цілому, так і методики, що передбачають розрахунок ключових показників. Для забезпечення стратегічного управління розвитком підприємства найбільш інформативною є оцінка ІК за допомогою SC-методів, яка передбачає розрахунок показників, що характеризують основні елементи ІК та ефективність їх використання.

При цьому набір ключових показників, а також проєкції, за якими буде здійснюватись оцінка, можуть варіюватись залежно від специфіки завдань конкретного підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sveiby K. E. Methods for Measuring Intangible Assets [Electronic resource] / K. E. Sveiby. – Access mode: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm>. – Title from screen.
2. Brandecker O. Methoden zur Messung, Bewertung und Steuerung des intellektuellen Kapitals [Electronic resource] / O. Brandecker, J. Ramos. – Access mode: <http://www.wissensmanagement.net>. – Title from screen.
3. Intellectual Capital Management auf Basis eines IC-Rating™ [Electronic resource] / Marc S. Tenbieg, Mart Kivikas. – Access mode: <http://www.braiconn.de>. – Title from screen.
4. Роос Г. Новейшие методы оценки [Электронный ресурс] / Г. Роос. – Режим доступа: <http://www.ocenca21.ru>. – Название с экрана.
5. Edvinsson L. Skandia Navigator [Electronic resource] / L. Edvinsson. – Access mode: <http://www.intellectualcapital.se>. – Title from screen.
6. Pawlowsky P. Intellektuelles Kapital und Wettbewerbsfähigkeit: Eine Bestandsaufnahme zu Theorie und Praxis / Peter Pawlowsky, Leif Edvinsson. – Wiesbaden: Gabler Verlag, 2012. – 215 p.
7. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дэвид П. Нортон. – Москва: Олимп-бизнес, 2004. – 344 с.

8. Идченко Н. В. Эффективные методы оценки интеллектуального капитала [Электронный ресурс] / Н. В. Идченко, С. Е. Елкин // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 3. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=9566>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Sveiby K. E. Methods for Measuring Intangible Assets, Available at: www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm.
2. Brandecker O., Ramos J. Methoden zur Messung, Bewertung und Steuerung des intellektuellen Kapitals, Available at: <http://www.wissensmanagement.net>.
3. Marc S. Tenbieg, Mart Kivikas Intellectual Capital Management auf Basis eines IC-Rating™, Available at: <http://www.braiconn.de>.
4. Roos G. Noveyshie metodyi otsenki [The newest methods of assessment], Available at: <http://www.ocenca21.ru>.
5. Edvinsson L. Skandia Navigator, Available at: <http://www.intellectualcapital.se>.
6. Pawlowsky P., Edvinsson L. Intellektuelles Kapital und Wettbewerbsfähigkeit: Eine Bestandsaufnahme zu Theorie und Praxis. Wiesbaden: Gabler Verlag, 2012. 215 p.
7. Kaplan Robert S., Norton Devid P. Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Ot strategii k deystviyu [Balanced Scorecard. From strategy to action]. Moskow: Olimp-biznes, 2004. 344 p.
8. Idchenko N.V. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*, 2013, no. 3, Available at: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=9566>.

Т. А. Гусаковская, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»); **Т. А. Кобелева**, кандидат экономических наук, доцент (Национальный технический университет «Харьковский поли-

технический институт»). **Подходы к оценке интеллектуального капитала промышленного предприятия.**

Аннотация. Для эффективного управления интеллектуальным капиталом предприятия важное значение имеет осуществление его адекватной оценки. От того, насколько методика оценки будет отвечать целям управления, зависит эффективность этого процесса. Цель статьи заключается в анализе и обобщении существующих подходов и методов оценки интеллектуального капитала промышленных предприятий. Для реализации поставленных в статье задач были использованы следующие методы: анализа и синтеза, сравнения и обобщения. Систематизированы существующие подходы и методы оценки интеллектуального капитала предприятия, определены их особенности, преимущества и недостатки. Для обеспечения стратегического управления развитием предприятия наиболее информативной является оценка интеллектуального капитала с помощью методов сбалансированных показателей, которая предусматривает расчет показателей, характеризующих основные элементы интеллектуального капитала и эффективность их использования. При этом набор ключевых показателей, а также проекции, по которым будет осуществляться оценка, могут варьироваться в зависимости от специфики задач конкретного предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, методы оценки, методы рыночной капитализации, методы сбалансированных показателей, методы прямой денежной оценки, методы рентабельности активов.

T. Husakovska, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade); T. Kobeleva, Cand. Econ. Sci., Docent (National Technical University Kharkiv Politechnic institute).
Approaches to evaluation of intellectual capital of industrial enterprises.

Summary. Appropriate evaluation is an important condition for effective management of intellectual capital of an enterprise. Effectiveness of the process directly depends on the degree of accordance of evaluation methodology with the purpose of management. Analysis and synthesis of existing approaches and methods of evaluation of intellectual capital industry. Analysis and synthesis, comparison and generalization. Existent approaches and methods of evaluating of intellectual capital of an enterprise are systematized; their features, advantages and disadvantages are defined. Evaluation of intellectual capital through the balanced scorecard methods that involves calculation of indicators characterizing basic elements of intellectual capital and their efficiency is the most informative method that ensure strategic management of enterprise development. The set of key indicators as well as projections that will be implement evaluation can vary depending on the specific objectives of a particular enterprise.

Keywords: intellectual capital, methods of evaluation, methods of market capitalization, balanced scorecard methods, methods of direct monetary evaluation, methods of return on assets.